

**Winterswijk,
Spoorwegemplacement
rapport 1424**

Winterswijk, Spoorwegemplacement

Een Bureauonderzoek

J. Huizer

Colofon

ADC Rapport 1424

Winterswijk, Spoorwegemplacement
Een Bureauonderzoek

Auteur: J. Huizer

In opdracht van: Gemeente Winterswijk

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, juli 2008
Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.
ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Autorisatie:
dr. E. Lohof

ISBN 978-90-6836-414-9

ADC ArcheoProjecten
Tel 033-299 81 81
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Fax 033-299 81 80
Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied	5
Samenvatting	6
1 Inleiding	7
1.1 Algemeen	7
1.2 Doelstelling en vraagstelling	7
2 Methoden	7
3 Resultaten	7
3.1 Afbakening plan- en onderzoeksgebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik (LS01)	7
3.2 Beschrijving van de huidige situatie (LS02)	8
3.3 Beschrijving van de historische situatie en mogelijke verstoringen (LS03)	8
3.4 Beschrijving van bekende archeologische waarden en aardwetenschappelijke gegevens (LS04)	8
3.5 Gespecificeerde verwachting (LS05)	9
4 Conclusies	10
5 Aanbeveling	10
Literatuur	10
Lijst van afbeeldingen	11

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	Gelderland
Gemeente:	Winterswijk
Plaats:	Winterswijk
Toponiem:	Spoorwegemplacement
Kaartblad:	41E 245925/443109 246090/443170
Coördinaten:	246744/442691 246756/442428
Bevoegd gezag:	Gemeente Winterswijk
Deskundige namens het bevoegd gezag:	Dhr. drs. M.H.J.M. Kocken
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):	28144
ADC-projectcode:	4108338
Periode van uitvoering:	April 2008
Beheer en plaats documentatie:	ADC ArcheoProjecten, Amersfoort

Samenvatting

In opdracht van de gemeente Winterswijk heeft ADC ArcheoProjecten een bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Spoorwegemplacement in Winterswijk. In het plangebied zullen onder andere een nieuwe schoolvoorziening alsmede parkeerruimten worden gerealiseerd. Het onderzoek was noodzakelijk om te bepalen of bij de voorgenomen activiteiten de kans bestaat dat archeologische resten in de ondergrond worden aangetast.

In het hele plangebied kunnen archeologische resten voorkomen uit alle archeologische perioden, maar met name uit de Late Middeleeuwen (een vermoedelijke boerderij in het centrum van het plangebied). De kans op het voorkomen van de resten is afhankelijk van de mate van bodemverstoring, welke tot dusver (nog) onvoldoende bekend is.

Het advies is om een inventariserend veldonderzoek uit te voeren door middel van een verkennend booronderzoek, teneinde inzicht te krijgen in de vormeenheden van het landschap, voor zover deze van invloed zijn op de locatiekeuze in het verleden en met als doel kansarme zones uit te sluiten en kansrijke zones te selecteren voor de volgende fasen. Het onderzoek dient zich met name te richten op het vaststellen van de mate en plaats van bodemverstoring. Het gedeelte in de uiterste noordelijke hoek van het plangebied, waar in 2006 reeds een booronderzoek heeft plaatsgevonden (zie ook onderzoeksmelding 19410 op afb. 3), kan hierbij buiten beschouwing worden gelaten.

Daarnaast verdient het aanbeveling het booronderzoek voorlopig toe te spitsen op het gebied waar tot nog toe de meest concrete ontwikkelingsplannen voor zijn opgesteld (de te realiseren school en parkeervoorzieningen). Zodra voor de rest van het plangebied de ontwikkelingsplannen zijn uitgewerkt, kan een op de specifieke situatie toegesneden onderzoek worden uitgevoerd.

Het verkennende booronderzoek zal worden uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm. De boringen zullen worden verricht tot minimaal 25 cm in de C-horizont en maximaal tot 200 cm beneden maaiveld. Er zullen maximaal 5 boringen per ha worden uitgevoerd (afhankelijk van de mate van aanwezige bebouwing in het gebied). De exacte invulling van de werkzaamheden dient verder te worden vastgelegd in een Plan van Aanpak (PvA).

1 Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van de gemeente Winterswijk heeft ADC ArcheoProjecten een bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Spoorwegemplacement in Winterswijk. In het plangebied zullen onder andere een nieuwe schoolvoorziening alsmede parkeerruimten worden gerealiseerd. Het onderzoek was noodzakelijk om te bepalen of bij de voorgenomen activiteiten de kans bestaat dat archeologische resten in de ondergrond worden aangetast.

Het bureauonderzoek is uitgevoerd in april 2008 door: J. Huizer (prospector) en, E. Lohof (senior prospector).

1.2 Doelstelling en vraagstelling

Het doel van het bureauonderzoek is het verwerven van informatie over bekende of verwachte archeologische waarden binnen het omschreven gebied.

De volgende onderzoeksvragen zijn opgesteld voor het plangebied:

- Zijn er (aanwijzingen voor) archeologische waarden in het plangebied aanwezig, en zo ja, wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard en datering hiervan?

Indien er archeologische waarden aanwezig zijn:

- In welke mate worden deze waarden verstoord door realisatie van de geplande bodemingreep?
- Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?

Indien de archeologische waarden niet kunnen worden behouden:

- Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

2 Methodes

Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1, in het bijzonder de specificaties LS01, LS02, LS03, LS04 en LS05. Het bureauonderzoek wordt gerapporteerd conform LS06.

Het onderzoek bestaat uit zes onderdelen (specificaties LS01 t/m LS06). In de eerste vier onderdelen zijn de volgende werkzaamheden verricht:

- afbakening plangebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik
- beschrijving van de huidige situatie
- beschrijving van de historische situatie en mogelijke verstoringen
- beschrijving van bekende archeologische waarden en aardwetenschappelijke gegevens

Op grond van deze onderdelen wordt een gespecificeerde verwachting van het gebied opgesteld (specificatie LS05). Hierin wordt verwoord of, en zo ja, welke archeologische waarden worden verwacht. Indien deze worden verwacht worden de (veronderstelde) eigenschappen van de waarden zo gedetailleerd mogelijk aangegeven.

3 Resultaten

3.1 Afbakening plan- en onderzoeksgebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik (LS01)

Het plangebied ligt in Winterswijk en heeft een oppervlakte van ca. 16 ha. Het wordt globaal begrensd door de Parallelweg, de Misterweg, de Stationsstraat, de Kleine Parallelweg, bebouwing langs de Kreilstraat en de Wooldseweg. Zie voor de locatie afbeeldingen 1 en 2.

Er zijn weinig archeologische en aardkundige gegevens beschikbaar van het plangebied. Om een uitspraak te kunnen doen over de archeologische verwachting in het plangebied zijn daarom gegevens betrokken uit de directe omgeving, waarbij een straal van circa 250 meter is aangehouden. Dit is het onderzoeksgebied.

In het plangebied is onder andere de realisatie van een nieuwe schoolvoorziening alsmede parkeerruimten gepland. Het gebied waar dit gaat gebeuren kent een oppervlakte van ca. 3,9 ha en is apart aangegeven op afbeelding 2.

De consequentie van de voorgenomen ingreep is dat eventuele waardevolle archeologische resten in de ondergrond worden aangetast.

3.2 Beschrijving van de huidige situatie (LS02)

Het plangebied is momenteel deels in gebruik als spoorlijn, station met perrons en bijgebouwen, loodsen, industriegebied, overige bebouwing en openbaar groen.

3.3 Beschrijving van de historische situatie en mogelijke verstoringen (LS03)

De historische situatie is op verschillende historische kaarten als volgt:

Bron	Historische situatie
Hottinger Atlas (Oost Nederland) uit 1773-1794 ¹ Kadastrale minuut uit 1811-1832	(grotendeels) onbebouwd gebied diverse percelen, voornamelijk in gebruik als weilanden en tuinen
Historische kaart uit 1845 ²	voornamelijk akkerland met enkele bebouwing
Bonnekaart uit 1892 ³	spoorwegemplacement
Bonnekaart uit 1898 ⁴	spoorwegemplacement
Bonnekaart uit 1911 ⁵	spoorwegemplacement
Bonnekaart uit 1928 ⁶	spoorwegemplacement
Bonnekaart uit 1936 ⁷	spoorwegemplacement

De naam Winterswijk is afkomstig van een samenstelling van de persoonsnaam “Winter” en een (zijn) vestigingsplaats (“wijk”).⁸ Het plangebied bevindt zich in de directe nabijheid van de historische dorpskern van Winterswijk. De tuinen, waarvan sprake is op de kadastrale minuut, zijn op te vatten als kleine tuinbouwperceeltjes van de toenmalige inwoners van het dorp.

In de tweede helft van de 19^e eeuw werd Winterswijk aangesloten op het spoorwegnet. Sindsdien is het plangebied in gebruik als spoorwegemplacement.

3.4 Beschrijving van bekende archeologische waarden en aardwetenschappelijke gegevens (LS04)

De volgende aardwetenschappelijke informatie is bekend van het plangebied:

Type informatie	Informatie
Geomorfologie ⁹	plateau-achtige vereffening, al dan niet met resten van terrasafzettingen en/of grondmorene en/of dekzand niet gekarteerd
Bodemkunde ¹⁰ Geologie ¹¹	Formatie van Bostel, Laagpakket van Wierden op Formatie van Drente, Laagpakket van Gieten
AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland)	Plangebied lijkt licht geëgaliseerd te zijn

Winterswijk is gelegen op een tektonisch relatief hoog gelegen gebied (de plateau-achtige vereffening, zie ook afb. 7). Tijdens de voorlaatste ijstijd, het Saalien, is hier door het landijs een laag grondmorene of keileem afgezet (Formatie van Drente, Laagpakket van Gieten). In de laatste ijstijd (het Weichselien) werd door de wind een zandpakket afgezet (dekzand, Formatie van Bostel, Laagpakket van Wierden). Dit dekzand bereikt in dit gebied een dikte van enkele meters.

Het dekzand manifesteert zich in en rond Winterswijk als een landschap met ruggen en -koppen. Daar doorheen stroomt de Whemerbeek, een klein stroompje. Vroeger, tot in de middeleeuwen stroomde hier een flinke beek, de Slinge. Deze is door de Aaltense Slinge van zijn bovenloop beroofd. Deels komt dit door geologisch-tektonische invloeden, maar door menselijk ingrijpen in de Middeleeuwen heeft dit definitief zijn beslag gekregen.¹² Dit landschap is in het verleden altijd aantrekkelijk geweest voor mensen als vestigingsplaats. Tot in de late middeleeuwen heeft men alleen de hoge droge delen van het

¹ Versfelt 2003.

² Wolters Noordhoff Atlasproducties 1990.

³ Bureau Militaire verkenningen 1892.

⁴ Bureau Militaire verkenningen 1898.

⁵ Bureau Militaire verkenningen 1911.

⁶ Bureau Militaire verkenningen 1928.

⁷ Bureau Militaire verkenningen 1936.

⁸ Van Berkel & Samplonius 2006.

⁹ Stichting voor Bodemkartering 1982.

¹⁰ Harbers & Rosing 1983.

¹¹ Harbers & Rosing 1983.

¹² Hulst 1981

landschap in de nabijheid van open water gebruikt voor bewoning. De lager gelegen natte delen van het landschap werden, getuige de archeologische vondsten, wel regelmatig bezocht.¹³ Op het Actueel Hoogtebestand Nederland (zie afb. 8) lijkt het plangebied licht geëgaliseerd te zijn, maar of dit gepaard is gegaan met grootschalige bodemverstoringen, kan hieruit niet worden afgeleid.

In het onderzoeksgebied zijn de volgende archeologische (indicatieve) waarden vastgesteld:

Bron	Omschrijving
IKAW	Plangebied is niet gekarteerd; ten zuiden daarvan ligt een zone met lage en middelhoge indicatieve archeologische waarde
Cultuurhistorische waardenkaart Gelderland	Plangebied is niet gekarteerd
AMK	Geen AMK-terreinen
waarnemingen ARCHISII	400242 en 3684
vondstmeldingen ARCHISII	Geen
onderzoeksmeldingen ARCHISII	19140, 25934, 7049, 24731, 24729, 25543, 25201
Archeologische verwachtingskaart ¹⁴	Essen en kampen; hoge archeologische verwachting voor nederzettingen en begravingen uit de Prehistorie, Romeinse Tijd en Middeleeuwen, met midden in het plangebied een (voormalige) laatmiddeleeuwse boerderij
Archeologische potentiekaart ¹⁵	Verwachte conservering goed, archeologische resten afgedekt en dieper dan 50 cm -mv.

De ligging van de waarden is weergegeven in afb. 3.

Waarneming 3684 heeft betrekking op de particuliere vondst van een vuurstenen spits, met schachtdoorn en weerhaken. Deze spits is gedateerd in het Laat-Neolithicum tot de Midden-Bronstijd. Waarneming 400242 betreft de vondst van een fragment roodbakend geglazuurd aardewerk uit de Nieuwe Tijd, welke is geborgen tijdens een archeologisch booronderzoek.

In de uiterst noordelijke hoek van het plangebied is in 2006 een booronderzoek uitgevoerd (onderzoeksmelding 19410). Er werden 6 boringen verricht, maar er werd geen vervolgonderzoek aanbevolen.

De overige, hier genoemde onderzoeksmeldingen hebben betrekking op het onderzochte gebied ten noordoosten van het plangebied. Het betreft voornamelijk booronderzoeken, waarvan de uitkomsten en de adviezen niet zijn vermeld in de onderzoeksmelding. Uitzonderingen hierop vormt onderzoeksmelding 13367; hier werden tijdens een begeleiding in sterk verstoorte context resten uit de Nieuwe Tijd aangetroffen. Onderzoeksmelding 7049 heeft betrekking op een booronderzoek, waarbij dermate veel bodemverstoringen werden aangetroffen, dat er geen vervolgonderzoek werd aanbevolen.

De laatmiddeleeuwse boerderij, welke is weergegeven op de Archeologische verwachtingskaart,¹⁶ komt vermoedelijk overeen met de bebouwing op de topografische kaart uit 1845. Zie hiervoor ook afb. 4.

Alle hier genoemde archeologische resten bevinden zich in de ondiepe ondergrond, dat wil zeggen op het dekzand en onder een eventueel aanwezig opgebracht esdek.

3.5 Gespecificeerde verwachting (LS05)

In het hele plangebied kunnen archeologische resten voorkomen uit alle archeologische perioden, maar met name uit de Late Middeleeuwen (de eerder genoemde vermoedelijke boerderij in het centrum van het plangebied).

De kans op het voorkomen van de resten is afhankelijk van de mate van bodemverstoring, welke tot dusver (nog) onvoldoende bekend is. Voor zover er geen sprake is van bodemverstoring, zullen de eventuele archeologische resten zich direct aan of onder het maaiveld bevinden. Archeologische sporen (uitgezonderd diepe paalsporen en waterputten) worden binnen ca. 50 cm beneden het maaiveld verwacht.¹⁷ Wanneer er sprake is van een esdek, zullen de eventuele resten zich enkele decimeters dieper bevinden. De archeologische resten bestaan hoofdzakelijk uit aardewerk- of vuursteenstroomingen. Organische resten en bot zullen door de relatief droge en zure bodemomstandigheden slecht zijn

¹³ Scholte Lubberink 1998.

¹⁴ Scholte Lubberink & Fonds 2004.

¹⁵ Scholte Lubberink & Fonds 2004.

¹⁶ Scholte Lubberink & Fonds 2004.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld Groenewoudt 1994.

geconserveerd.¹⁸ Het complextype en de omvang kunnen niet nader worden gespecificeerd door de beperkte gegevens.

4 Conclusies

Zijn er (aanwijzingen voor) archeologische waarden in het plangebied aanwezig en, zo ja, wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard, datering en waardstelling hiervan?

Ja, de meest concrete aanwijzing hiervoor is de vermoedelijke voormalige aanwezigheid van een laatmiddeleeuwse boerderij. Daarnaast geldt voor het gebied, voor zover er geen bodemverstoringen hebben plaatsgevonden, dat er archeologische resten uit alle archeologische perioden aanwezig kunnen zijn.

In welke mate worden deze waarden verstoord door realisatie van de geplande bodemingreep?

Onbekend, aangezien tot dusver de mate van reeds aanwezige bodemverstoring onvoldoende bekend is. Aangezien de eventueel aanwezige archeologische resten zich mogelijk relatief ondiep ten opzichte van het maaiveld kunnen bevinden, kan er reeds bij een kleine en ondiepe bodemingreep sprake zijn van aantasting van archeologische waarden.

Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?

n.v.t.

Indien de eventuele archeologische waarden niet kunnen worden behouden: Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

Omdat tot dusver nog niet bekend is, of de aanleg van het spoorwegemplacement met bodemverstoringen gepaard is gegaan, is een verkennend booronderzoek noodzakelijk. Dit onderzoek dient zich te richten op het vaststellen van de mate en plaats van bodemverstoring.

5 Aanbeveling

Het advies is om een inventariserend veldonderzoek uit te voeren door middel van een verkennend booronderzoek, teneinde inzicht te krijgen in de vormeenheden van het landschap, voor zover deze van invloed zijn op de locatiekeuze in het verleden en met als doel kansarme zones uit te sluiten en kansrijke zones te selecteren voor de volgende fasen. Het onderzoek dient zich met name te richten op het vaststellen van de mate en plaats van bodemverstoring. Het gedeelte in de uiterste noordelijke hoek van het plangebied, waar in 2006 reeds een booronderzoek heeft plaatsgevonden (zie ook onderzoeksmelding 19410 op afb. 3), kan hierbij buiten beschouwing worden gelaten.

Daarnaast verdient het aanbeveling het booronderzoek voorlopig toe te spitsen op het gebied waar tot nog toe de meest concrete ontwikkelingsplannen voor zijn opgesteld (de te realiseren school en parkeervoorzieningen). Zodra voor de rest van het plangebied de ontwikkelingsplannen zijn uitgewerkt, kan een op de specifieke situatie toegesneden onderzoek worden uitgevoerd.

Het verkennende booronderzoek zal worden uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm. De boringen zullen worden verricht tot minimaal 25 cm in de C-horizont en maximaal tot 200 cm beneden maaiveld. Er zullen maximaal 5 boringen per ha worden uitgevoerd (afhankelijk van de mate van aanwezige bebouwing in het gebied). De exacte invulling van de werkzaamheden dient verder te worden vastgelegd in een Plan van Aanpak (PvA).

Literatuur

- Berkel, G. van & K. Samplonius, 2006: *Nederlandse plaatsnamen, herkomst en historie*, Utrecht. Bureau Militaire Verkenningen, verschillende jaargangen (1892, 1898, 1911, 1926, 1932): Winterswijk, blad 496, 1:25.000.
- Bosch, J.H.A., 2005: *Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode, Versie 5.2*. Utrecht (TNO-rapport, NITG 05-043-A).
- Groenewoudt, B.J., 1994: *Prospectie, waardering en selectie van archeologische vindplaatsen: een beleidsgerichte verkenning van middelen en mogelijkheden*. Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten, 17).

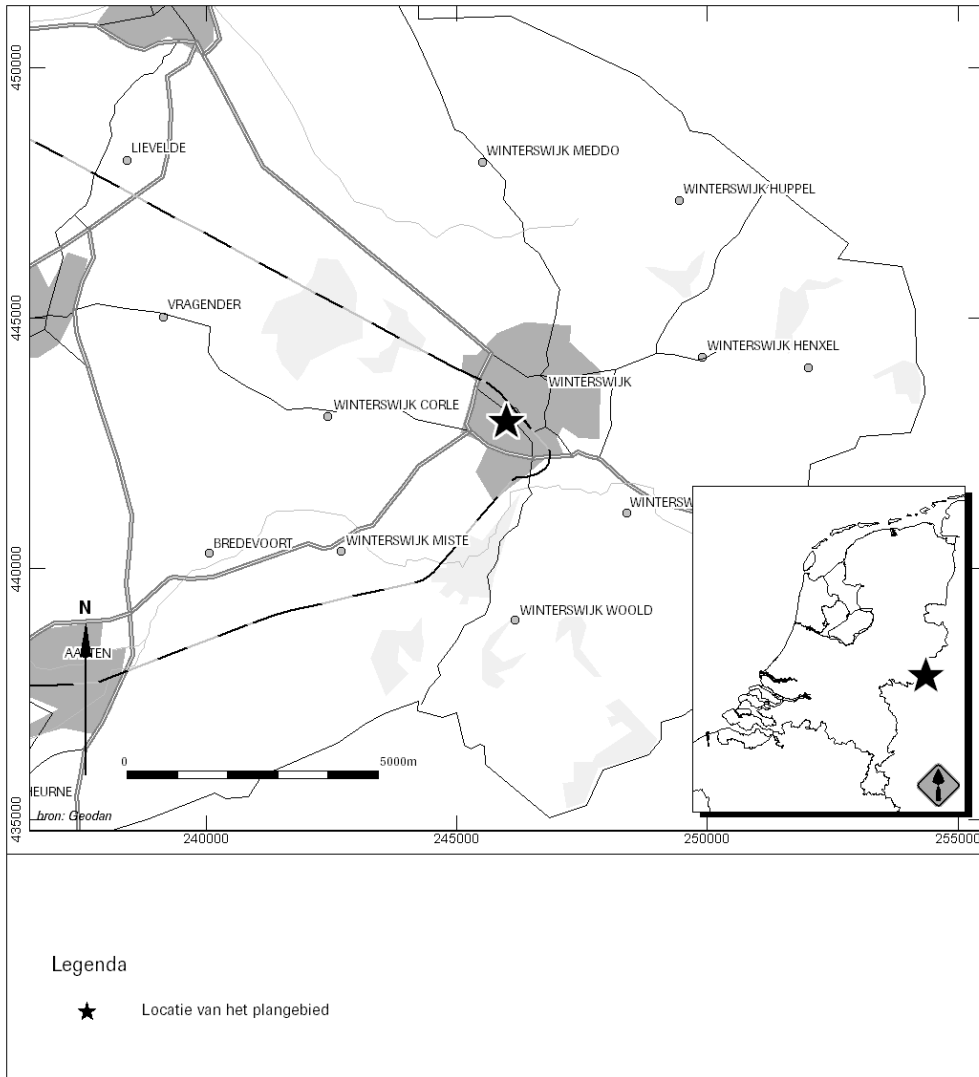
¹⁸ Kars & Smit 2003.

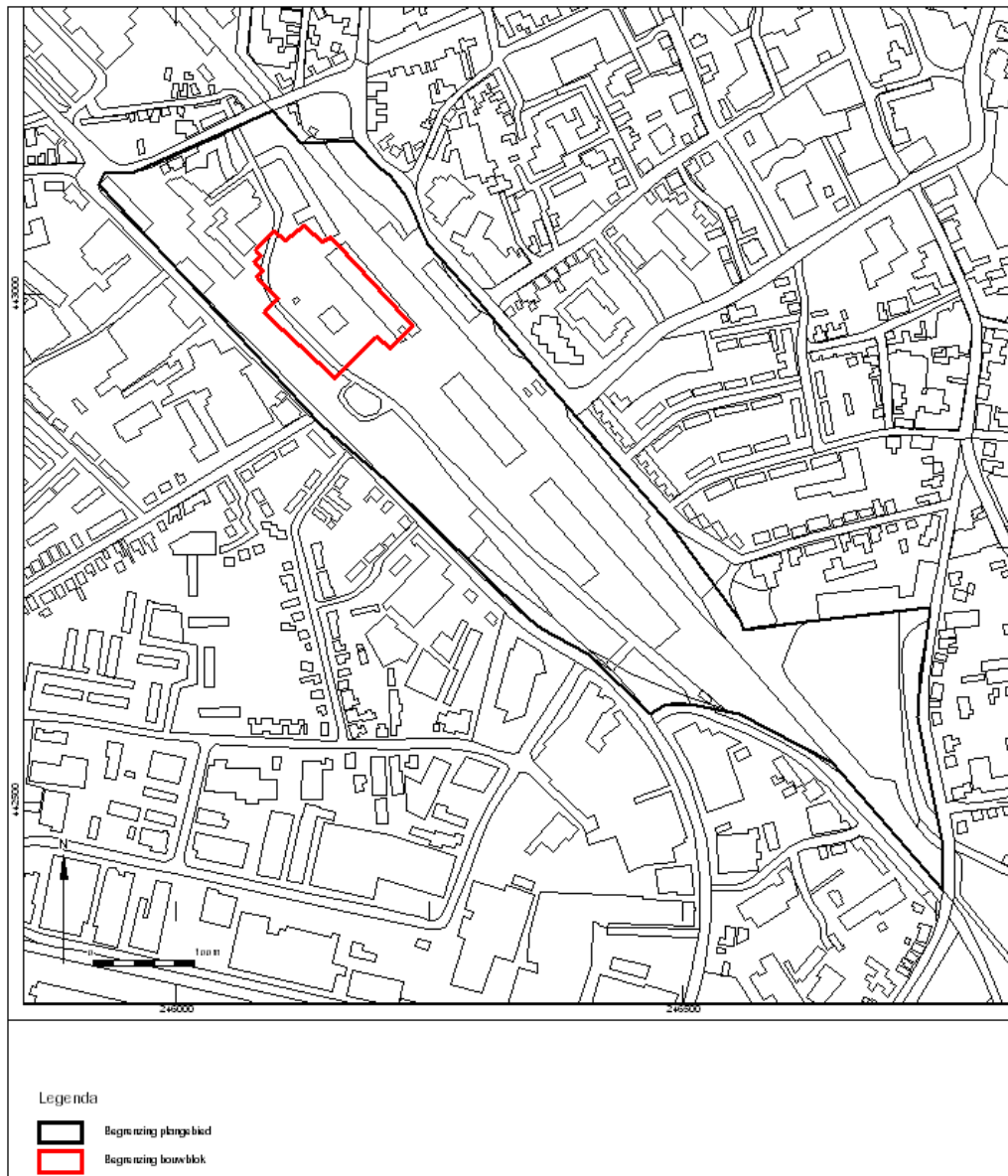
- Harbers, P. & H. Rosing, 1983: *Bodemkaart van Nederland Schaal 1:50.000, Toelichting bij de kaartbladen 41 West Aalten en 41 Oost Aalten*, Wageningen, Stichting voor Bodemkartering.
- Hulst, R.S. 1981: *De Whemerbeek te Winterswijk, archeologisch benaderd*, Winterswijk.
- Kars, H. & A. Smit (red.), 2003: *Handleiding Fysiek Behoud Archeologisch Erfgoed. Degradatiemechanismen in sporen en materialen. Monitoring van de conditie van het bodemarchief*. Amsterdam (Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies, 1).
- Normalisatie-Instituut, Nederlands, 1989: *Geotechniek, classificatie van onverharde grondmonsters NEN 5104*, Delft.
- Scholte Lubberink, H.B.G., 1998: *Waardevol Cultuurlandschap Winterswijk; archeologische inventarisatie en verwachtingskaart (Fase A)*, Amsterdam (RAAP rapport, 225).
- Scholte Lubberink, H.B.G. & T. Fonds, 2004: *Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart bebouwde kom Winterswijk*. Amsterdam (RAAP-rapport 1008).
- Stichting voor Bodemkartering, 1982: *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000, blad 41 West en Oost Aalten*. Wageningen.
- Tol, A.J., J.W.H.P. Verhagen & M. Verbruggen, 2006: *Leidraad inventariserend veldonderzoek. Deel: karterend booronderzoek*. Gouda (SIKB uitgave).
- Versfelt, H.J., 2003: *Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773 - 1794*, Groningen.
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990: *Grote Historische Atlas van Nederland, deel 3 Oost-Nederland 1830-1855*, Groningen.

Lijst van afbeeldingen

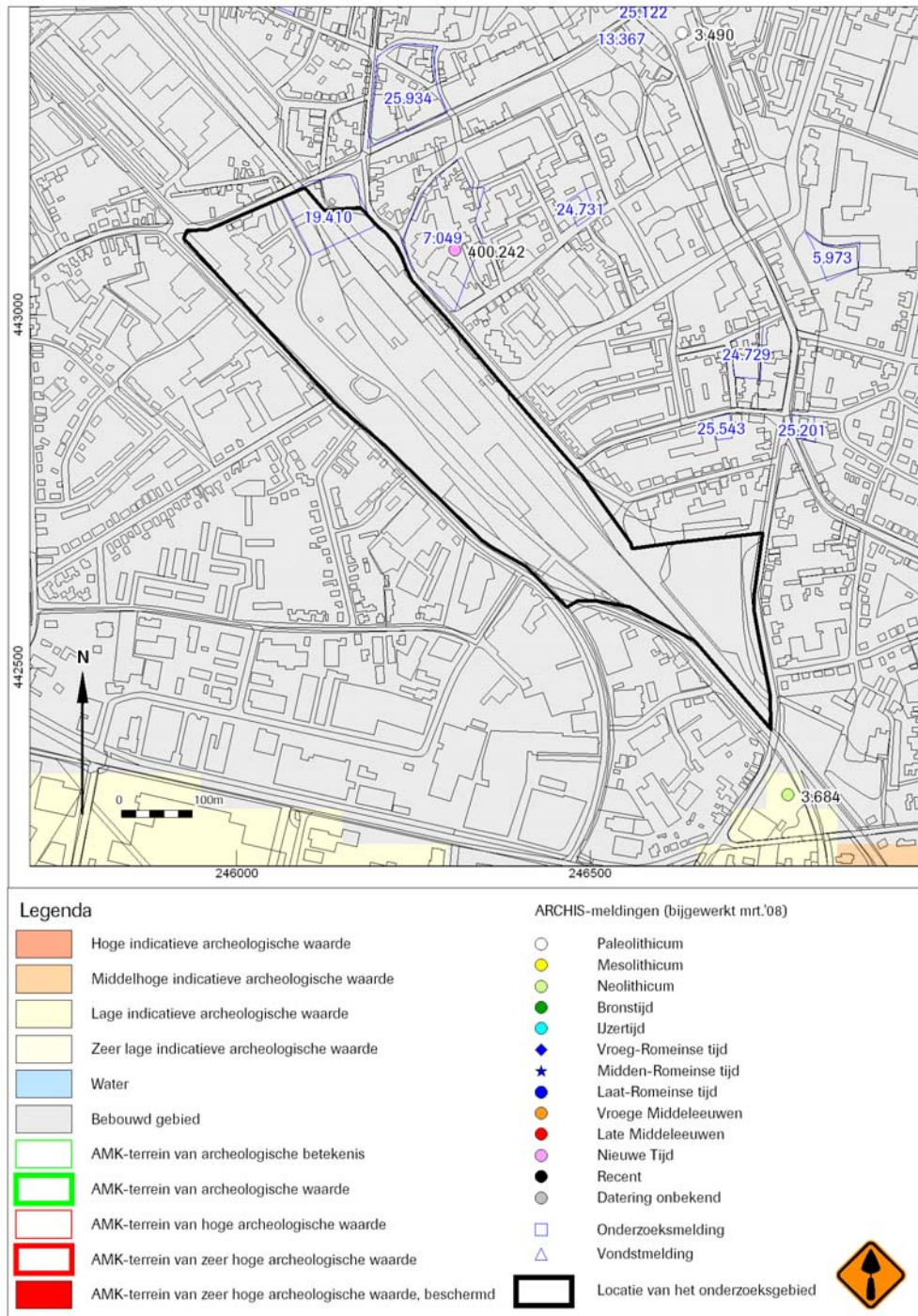
- Afb. 1 Locatie van het plangebied
- Afb. 2 Detailkaart van het plangebied
- Afb. 3 Indicatieve Kaart Archeologische Waarden, AMK-terreinen en ARCHIS-meldingen
- Afb. 4 Locatie van het plangebied op de topografische kaart uit 1845
- Afb. 5 Locatie van het plangebied op de topografische kaart uit 1892
- Afb. 6 Locatie van het plangebied op de topografische kaart uit 1936
- Afb. 7 Het plangebied op de geomorfologische kaart
- Afb. 8 Het plangebied op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)

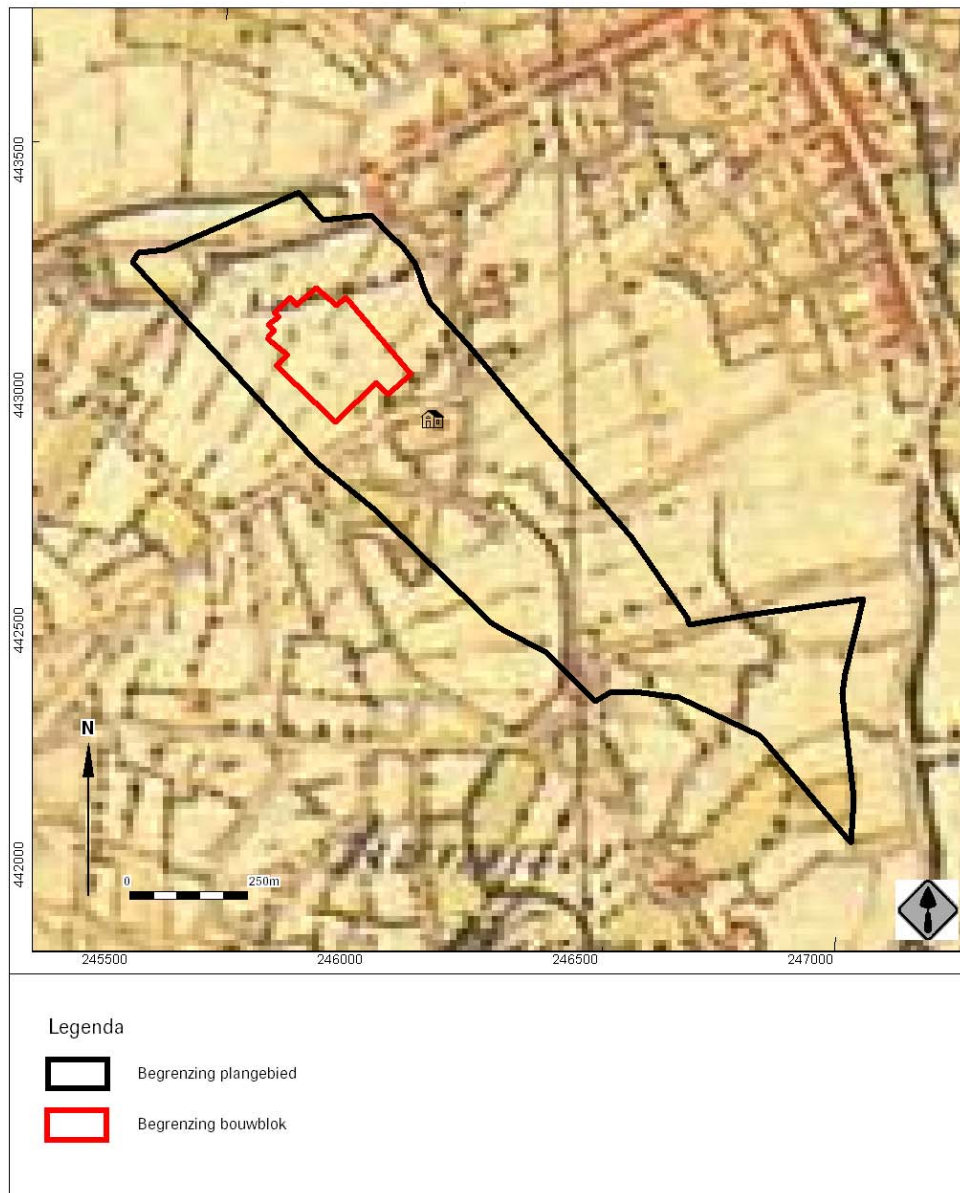
Afb. 1 Locatie van het plangebied

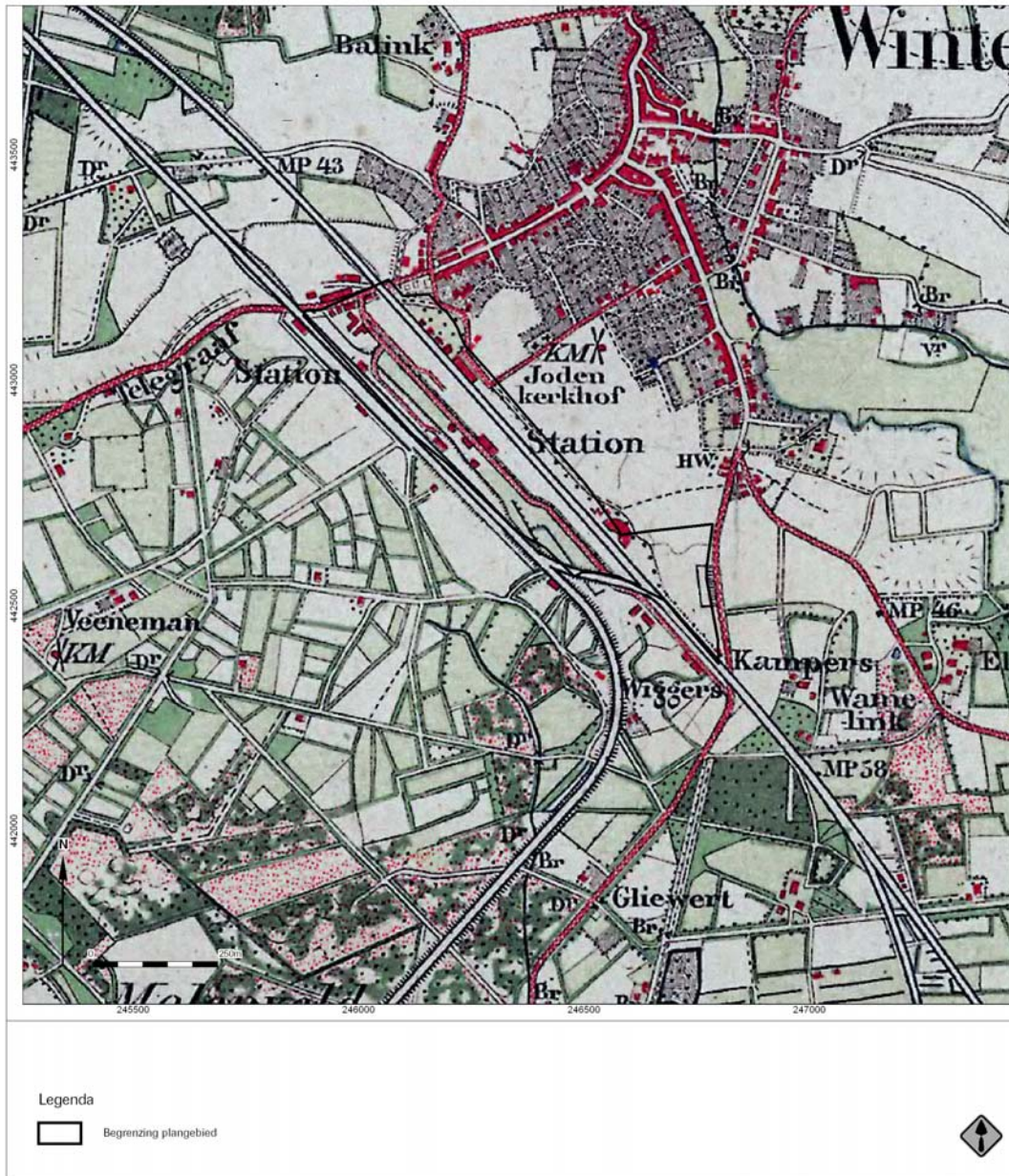
Afb. 2 Detailkaart van het plangebied

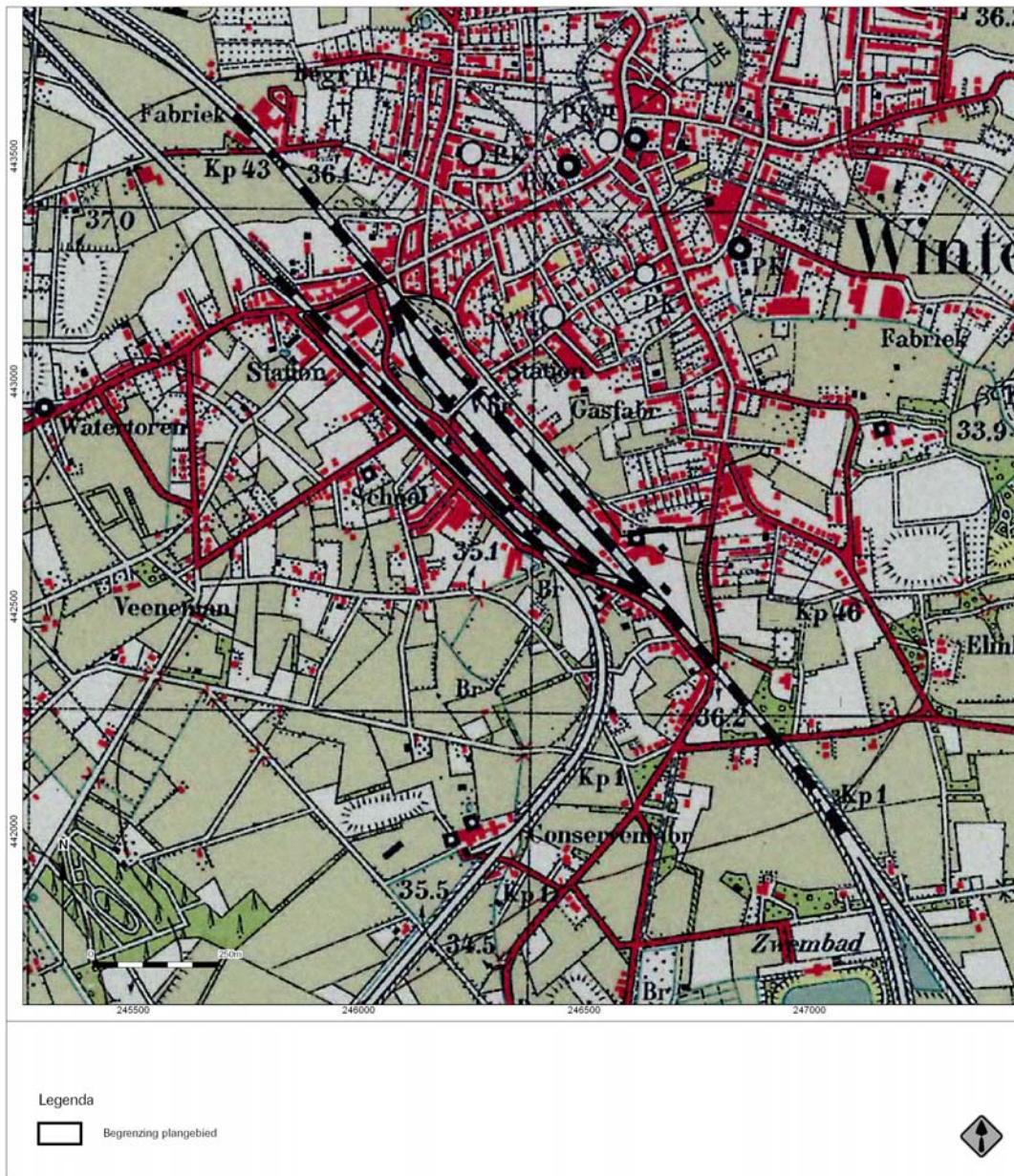
Afb. 3 Indicatieve Kaart Archeologische Waarden, AMK-terreinen en ARCHIS-meldingen

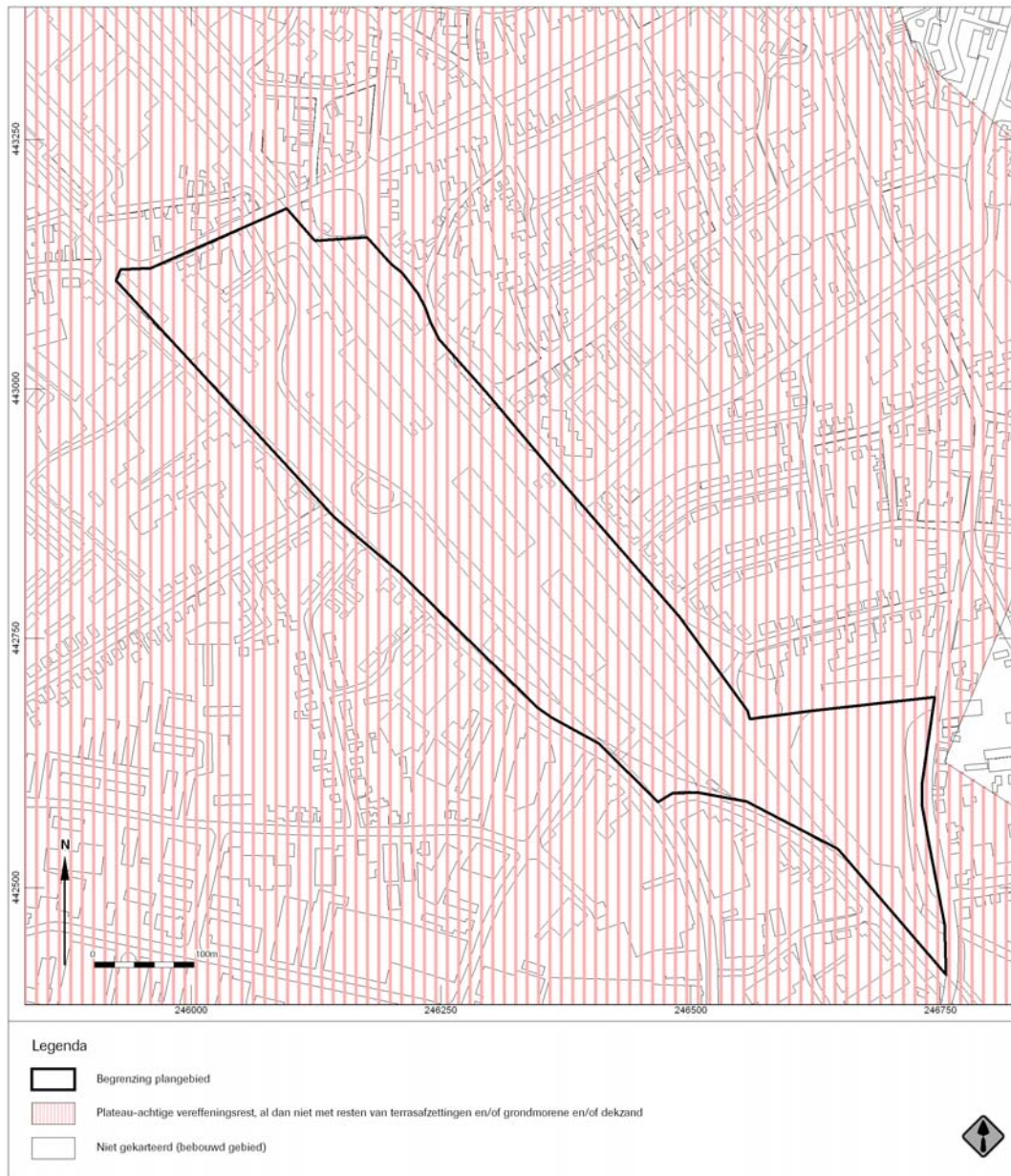
Afb. 4 Locatie van het plangebied op de topografische kaart uit 1845

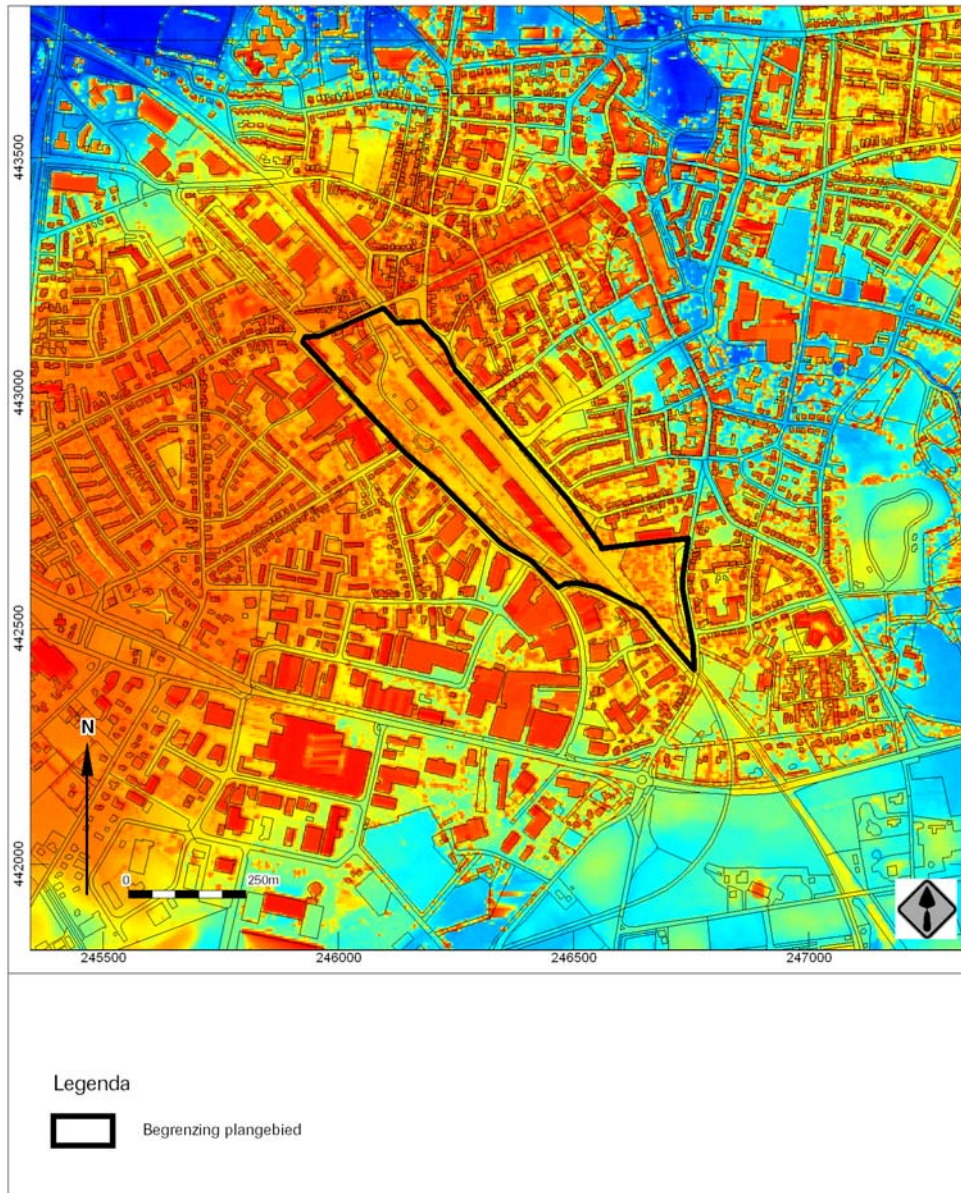
Afb. 5 Locatie van het plangebied op de topografische kaart uit 1892

Afb. 6 Locatie van het plangebied op de topografische kaart uit 1936

Afb. 7 Het plangebied op de geomorfologische kaart

Afb. 8 Het plangebied op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)